

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН ДО ВИКОРИСТАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано модель підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології у професійній діяльності як цілісна система науково-методичного забезпечення.

Ключові слова: професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін, готовність майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології, модель.

В статті обґрунтовано модель підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології у професійній діяльності як цілісна система науково-методичного забезпечення.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая подготовка будущего учителя обществоведческих дисциплин, готовность будущего учителя обществоведческих дисциплин к использованию исследовательской технологии, модель.

The article is grounded model of preparation of a future teacher of social science disciplines for applying the research technology in professional activity as an integral system of scientific and methodological support.

Key words: professional training of future teachers of social sciences, the readiness of future teachers of social sciences into the use of research technology, model.

Потужні глобалізаційні процеси, під впливом яких знаходиться українське суспільство, швидкі зміни умов життя, утвердження дослідницько-інноваційного типу розвитку створюють якісно нові умови для функціонування середньої та вищої школи. Людина ХХІ століття об'єктивно змушена бути мобільнішою, гнучкішою, інформованішою, критично і творчо мислячою, громадянсько активною, відповідальною, а відтак мотивованою до свого навчання і розвитку. Усе це призвело до необхідності визначення нових пріоритетів і завдань освіти в цілому, та шкільної суспільствознавчої зокрема. Необхідність оновлення стосується, у першу чергу, технологій викладання дисциплін суспільствознавчої галузі на основі дослідницького підходу. Навчально-виховний процес необхідно спрямовувати на вироблення у школяра навичок критичного опрацювання інформації, глибокого аналізу ситуацій і дій осіб, що є предметом зацікавленості не тільки суспільства та держави, але й учителя та учня. Тому потребує відповідних змін професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін.

Проблема мети та змісту професійної підготовки вчителя розглядається на основі

досліджень теоретичних засад неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, І. Зязюн, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, М. Солдатенко), основних положень про завдання, зміст професійно-педагогічної підготовки у ВНЗ (О. Глузман, С. Мартиненко, О. Пехота, В. Радул, О. Семенов).

Останнім часом значно зросла зацікавленість вітчизняних науковців до проблеми модернізації мети і змісту психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя (О. Біда, Н. Волкова, І. Гавриш, О. Дубасенюк, В. Кравцов, О. Кучерявий, С. Мельничук), її орієнтації на реалізацію особистісного (В. Рибалка, С. Сисоєва) та компетентісного (Н. Бібік, О. Овчарук, О. Савченко, О. Сухомлинська, С. Трубачева) підходів у навчанні та вихованні. Логічним продовженням цього стало збільшення досліджень вітчизняних учених щодо підготовки майбутнього вчителя до технологізації навчально-виховного процесу в середній та вищій школі (С. Бондар, М. Гриньова, Л. Морська, О. Пехота, І. Прокопенко та інші).

Зріс інтерес вітчизняних науковців (Т. Бака, А. Булда, Т. Ладиченко, Н. Лалак, С. Нікітчина, О. Пометун, Г. Фрейман) до теоретико-методологічних та методичних засад підготовки вчителів суспільствознавчої галузі та визначення історичної

освіти як основи формування особистості учня, вироблення у нього певних компетенцій, зокрема дослідницьких (К. Баханов, Л. Жарова, І. Мішина, О. Турянська, О. Удод).

Запровадження системи професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчої галузі до технологізації навчального процесу на основі дослідницького підходу потребує наукового супроводження даного процесу, а отже – створення науково обгрунтованої моделі відповідної підготовки як цілісного педагогічного процесу. Розроблення такої моделі стало основним завданням нашої роботи; результати теоретико-практичних досліджень представляємо у даній статті.

У педагогіці модель розглядають як уявну або матеріально-реалізовану систему, котра відображає або відтворює об'єкт дослідження (природний чи соціальний) і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об'єкта [2, с. 516].

Ефективне функціонування моделі можливе, якщо вона відповідає наступним вимогам щодо інших «учасників» процесу моделювання:

- інгерентність (щодо середовища, у якому вона існує) – достатня узгодженість з науковим середовищем, у якому вона функціонуватиме;
- простота (щодо суб'єкта, який створює або застосовує модель) – чим простіша модель, тим ближча вона до змодельованої реальності, і тим зручніша вона для використання;
- адекватність (щодо об'єкта, який вона моделює) – повнота, точність і істинність моделі для реалізації поставленої цілі [4, с. 199–200].

Саме остання вимога – адекватність, тобто відповідність реальній дійсності за основними, суттєвими параметрами, на думку науковців, є ключовою у забезпеченні ефективності реалізації будь-якої моделі [2, с. 516].

У ході моделювання підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології ми орієнтувалися на сформульовані С. М. Мартиненко вимоги щодо розроблення моделі:

- модель повинна відображати цілісність процесу підготовки;
- відповідати реальним властивостям структурних елементів змодельованого об'єкта;
- повинна мати відтворювальний характер, що уможливує її експериментальну перевірку [3, с. 177].

На думку О. М. Дахіна, процесу моделювання притаманний цілий ряд дослідницьких процедур, які ми вважаємо за доцільне розглядати як основні етапи розробки і впровадження моделі підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін:

1. аналіз розвитку педагогічної ситуації і формулювання проблеми, визначення завдань моделювання;
2. конструювання моделі підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін

до використання дослідницької технології із уточненням залежності між її основними елементами, описом основних параметрів і критеріїв їх зміни та вибір методик вимірювання;

3. дослідження валідності моделі у вирішенні поставлених завдань;

4. розробка етапів та встановлення критеріїв оцінювання очікуваних результатів;

5. використання моделі у педагогічному експерименті;

6. змістовна інтерпретація результатів моделювання [1, с. 26].

Під моделлю підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології у професійній діяльності ми визначаємо комплекс взаємопов'язаних складових (блоків), що забезпечують оптимальний шлях досягнення поставленої мети – підвищення ефективності професійно-педагогічної підготовки майбутнього педагога освітньої галузі «Суспільствознавство», розвиток умінь і навичок, необхідних для здійснення відповідної діяльності.

Розроблена нами модель відповідної підготовки являє собою цілісну систему, всі структурні елементи якої мають власне функціональне призначення, взаємно впливають один на одного, перебувають у тісній взаємодії і спрямовані на досягнення задекларованої мети.

Основними складовими моделі підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології стали: мета підготовки, теоретико-методологічний, змістовий, операційно-діяльнісний, результативний блоки та її результат (Рис. 1).

Метою визначено підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін, розвиток їхніх умінь і навичок, необхідних для використання дослідницької технології у професійній діяльності.

Теоретико-методологічний блок поєднує у собі завдання, принципи та організаційно-педагогічні умови, що сприятимуть підвищенню ефективності підготовки педагога до технологізації навчально-виховного процесу з суспільствознавчих дисциплін на основі дослідницького підходу в освіті.

Виходячи із визначеної мети, нами сформульовані завдання підготовки:

- формування позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності та усвідомлення необхідності використання дослідницької технології у процесі її здійснення;
- забезпечення оволодіння майбутнім учителем системою педагогічних знань про дослідницьку технологію навчання;
- розвиток умінь і навичок організовувати та впроваджувати дослідницьку технологію у ході навчання дисциплін суспільствознавчого циклу;
- набуття вмінь і навичок педагогічного керівництва (супроводу) дослідницькою діяльністю учнів.

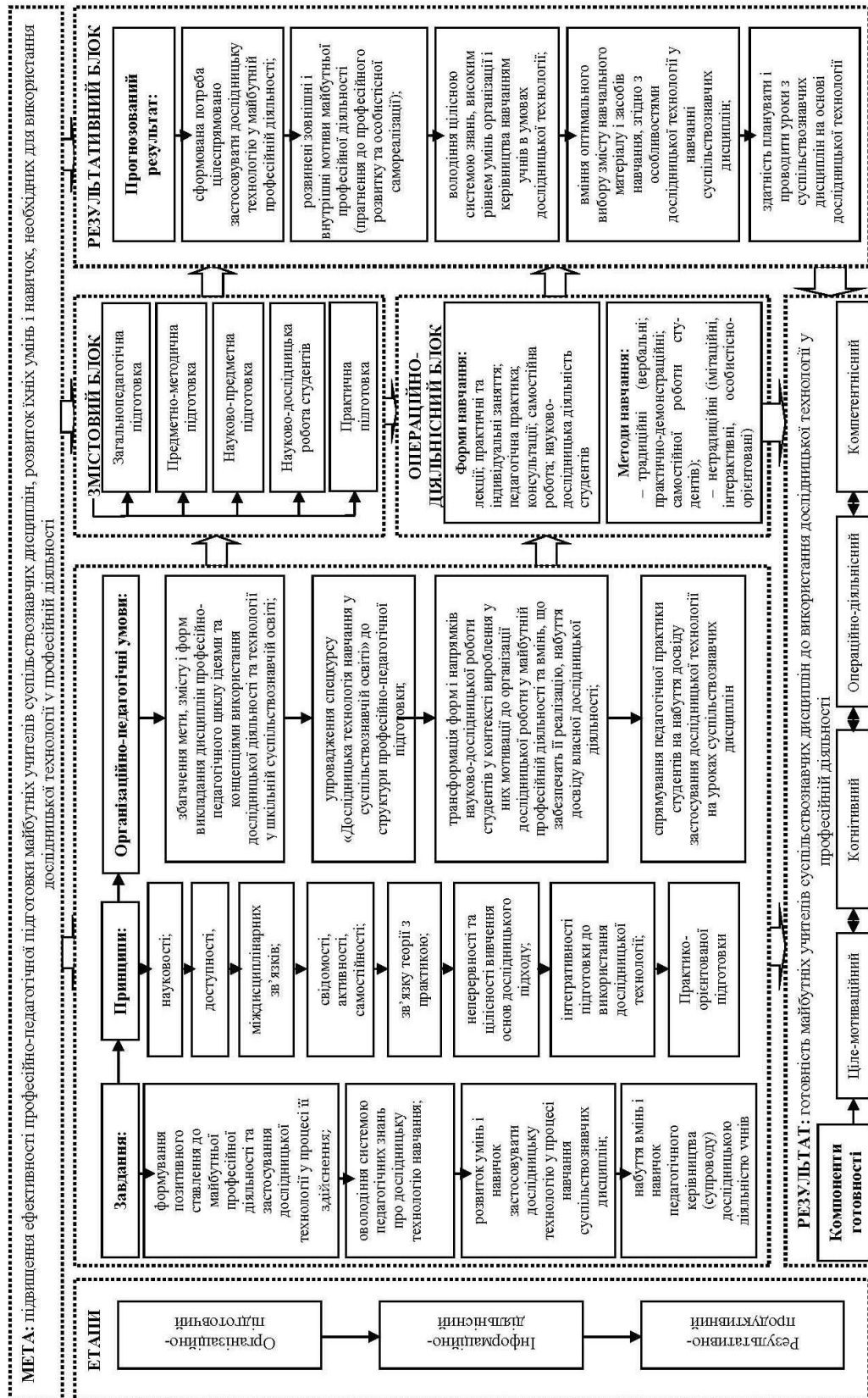

Рис. 1. Модель підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології у професійній діяльності

Підготовка майбутнього вчителя, як і будь-який освітній процес, будується на основі певних закономірностей і принципів. З огляду на особливості мети і завдань підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології у професійній діяльності, нами були виділені найбільш доцільні в аспекті нашого дослідження загальнодидактичні (науковості; доступності, системності і послідовності; міждисциплінарних зв'язків; свідомості, активності, самостійності; зв'язку теорії з практикою) та специфічні (неперервності та цілісності вивчення основ дослідницького підходу в освіті; інтегративності підготовки до використання дослідницької технології; практико орієнтованої підготовки) принципи [5].

Їх реалізація сприятиме підвищенню ефективності, удосконаленню змісту, форм та методів підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології у професійній діяльності. Утілення визначених принципів на різних етапах підготовки здійснюється неоднаково – значення одних підсилюється, інших – послаблюється.

До організаційно-педагогічних умов, що забезпечать ефективну підготовку майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології у професійній діяльності належать:

- збагачення мети, змісту і форм викладання дисциплін професійно-педагогічного циклу ідеями та концепціями використання дослідницької діяльності та технології у шкільній суспільствознавчій освіті;

- впровадження спецкурсу «Дослідницька технологія навчання у суспільствознавчій освіті» у структуру професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя;

- трансформація форм і напрямків науково-дослідницької роботи студентів у контексті вироблення у них мотивації до організації дослідницької роботи у майбутній професійній діяльності та вмінь, що забезпечать її реалізацію, формування навичок власної дослідницької діяльності;

- спрямування педагогічної практики студентів на набуття досвіду використання дослідницької технології на уроках суспільствознавчих дисциплін.

Теоретико-методологічний блок через визначення завдань принципів та організаційно-педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін безпосередньо впливає на структуру і характер змістового компоненту.

Змістовий блок моделі забезпечує набуття теоретичних знань основ дослідницького підходу в освіті, в цілому, і дослідницької технології, зокрема, під час вивчення предметів професійно-педагогічного циклу, які можна поділити на два взаємопов'язані блоки: загальнопедагогічна («Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності», «Освітні технології»)

та предметно-методична підготовка («Шкільні курси «Історія України», «Українознавство» та методика їх викладання», «Шкільний курс «Всесвітня історія» та методика його викладання», «Методика викладання історії», «Методика викладання правознавства»).

Ключовим у системі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін залишається курс «Педагогіка», оскільки він містить у собі методологічні і теоретичні основи навчально-виховного процесу: закономірності і принципи, форми, методи, прийоми та засоби навчання. Ці знання є загальнотеоретичною основою підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін, забезпечують усвідомлення значення педагогіки та її ролі у формуванні особистості [6, с. 122].

У процесі підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології курс «Історія педагогіки» покликаний ознайомити студентів з основними віхами в розвитку дослідницького підходу в освіті, концептуальними поглядами видатних педагогів на значення дослідницької діяльності учнів, зарубіжними та вітчизняними традиціями використання дослідницького методу у навчанні тощо.

Курс «Основи педагогічної майстерності» дає можливість розкрити сутність, визначити основні напрямки і шляхи розвитку майстерності сучасного вчителя у керівництві (супроводі) дослідницькою діяльністю учнів. Практичне спрямування дисципліни дає можливість майбутньому педагогу сформулювати власний стиль професійної діяльності, розвинути особистісні та фахові якості, які дозволять ефективно виконувати професійні ролі (вчителя, наукового керівника, фасилітатора).

Дисципліна «Освітні технології у професійній діяльності» покликана сформулювати розуміння особливостей технологічного підходу в освіті, ознайомити майбутніх учителів з широким спектром напрацьованих педагогічних технологій, які можна застосовувати у вивченні суспільствознавчих дисциплін у школі та розвинути навички і набути досвіду організації навчального процесу на технологічних засадах.

У системі сучасної професійної підготовки важливого значення набуває її методична складова, адже у ході вивчення інтегрованих навчальних курсів (що передбачають вивчення самого шкільного предмета (історії України, українознавства, всесвітньої історії) та методики його викладання) майбутній учитель може ознайомитись із вітчизняним і зарубіжним досвідом у сфері дослідницького підходу в освіті, з особливостями використання дослідницького методу та технології у вивченні історичних курсів, виявити конкретні прийоми і засоби, які можна ефективно використовувати при організації такої діяльності тощо.

Дисципліни «Методика викладання історії» та «Методика викладання правознавства» дозволяють визначити особливості навчання неісторичних

курсів освітньої галузі «Суспільствознавство» (правознавство, етика, економіка, філософія, громадянська освіта тощо) та розкрити можливості дослідницької технології в опануванні їх змісту.

Окрема роль у підготовці майбутнього вчителя до використання дослідницької технології у професійній діяльності належить предметам нормативної та варіативної частини циклу науково-предметної підготовки («Археологія», «Історичне краєзнавство», «Джерелознавство історії України», «Допоміжні історичні дисципліни» і т. д.). Ці дисципліни забезпечують формування у майбутнього педагога системи знань про особливості методики та методології суспільствознавчих наук, джерела і засоби пізнання історії та суміжних предметів та методики роботи з ними тощо. Важливе значення має дисципліна «Основи наукових досліджень», у процесі вивчення якої майбутні вчителі мають змогу ознайомитись із специфікою науково-дослідницької діяльності, розглянути загальну методологію наукової творчості, виявити основні етапи дослідження та вимоги до нього.

Науково-дослідницька робота студентів у межах навчального плану та у позанавчальний час сприяє формуванню позитивної мотивації до дослідницької діяльності, розвитку у майбутнього вчителя відповідних умінь і навичок, навчанню студентів елементів дослідницької роботи, організації та методики наукової творчості, надає допомогу у прискореному оволодінні спеціальністю, досягненні високого професіоналізму, розвитку творчого мислення та індивідуальних здібностей у вирішенні практичних завдань.

Невід'ємною складовою професійної підготовки майбутнього вчителя до використання дослідницької технології є педагогічна практика. Під час неперервних ознайомчих та навчальних педагогічних практик студенти матимуть змогу спостерігати за діяльністю вчителя і учнів у ході дослідницької діяльності, аналізувати різноманітні навчальні ситуації. Стажистська педагогічна практика забезпечить можливість реалізувати та вдосконалити набуті педагогічні знання і вміння організації навчального процесу на основі дослідницької технології, а також перевірити рівень готовності майбутнього вчителя до означеного виду діяльності.

Операційно-діяльнісний блок моделі підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології у професійній діяльності включає в себе форми та методи навчання у ВНЗ, які забезпечать ефективну реалізацію поставленої мети. Цей компонент передбачає такі форми і методи організації начального процесу, які дозволять майбутньому вчителю оволодіти базовими знаннями, вміннями та навичками щодо використання дослідницької технології під час викладання предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» у ЗОШ.

До основних форм навчання належать: лекційні (заняття групою), практичні (групою, парно, індивідуально), індивідуальні та тренінгові (групою) заняття, всі види практик (парно та

індивідуально) та консультацій (індивідуально), виконання самостійних завдань студентів (індивідуально) та різні види науково-дослідницької діяльності студентів (індивідуально). Кожна з вказаних форм виконує свої специфічні функції у формуванні основних показників готовності майбутнього вчителя до використання дослідницької технології у навчально-виховному процесі з суспільствознавчих дисциплін у загальноосвітній школі.

Серед методів, що застосовуються у процесі підготовки майбутнього педагога до означеного виду діяльності, можна виділити:

- традиційні – вербальні (лекція, розповідь, бесіда дискусія); практично-демонстраційні (ілюстрація, демонстрація, спостереження, метод вправ, лабораторний метод), самостійної роботи студентів;

- нетрадиційні – імітаційні (моделювання педагогічних ситуацій, вирішення ситуаційних педагогічних завдань, ділові ігри, імітаційний тренінг), інтерактивні (мозковий штурм, навчаючи вчуся, навчання у групах, «ажурна пилка», бінарна лекція, проблемна лекція, евристична бесіда, «запрошення фахівців», метод «кейс-стаді»), особистісно орієнтовані тощо.

Комплексне використання традиційних і нетрадиційних методів підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін спрямоване на формування практичних умінь і навичок щодо використання дослідницької технології у професійній діяльності.

Результативний блок включає прогнозований результат підготовки майбутнього вчителя до використання дослідницької технології: сформована потреба цілеспрямовано застосовувати дослідницьку технологію у майбутній професійній діяльності; розвинені зовнішні і внутрішні мотиви майбутньої професійної діяльності (прагнення до професійного розвитку та особистісної самореалізації); володіння цілісною системою знань, високим рівнем умінь організації і керівництва навчанням учнів в умовах дослідницької технології; вміння оптимального вибору змісту навчального матеріалу і засобів навчання, виходячи з особливостей дослідницької технології у навчанні суспільствознавчих дисциплін; здатність планувати і проводити уроки з суспільствознавчих дисциплін на основі дослідницької технології тощо.

Результатом відповідної професійно-педагогічної підготовки визначаємо сформованість готовності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології у професійній діяльності та її компонентів (цілемотиваційного, когнітивного, операційно-діялісного, компетентісного), їх показники і рівні (низький, середній та високий).

Пропоновану модель розглядаємо не як сукупність її складових, а як цілісну педагогічну систему, спрямовану на реалізацію результату – формування готовності майбутнього вчителя до ефективного використання дослідницької технології у ході навчання суспільствознавчих дисциплін.

Отже, складовими моделі підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології у профе-

сійній діяльності є: теоретико-методологічний, змістовий, операційно-діяльнісний, результативний блоки, мета і результат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность / А. Н. Дахин // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 21–26.
2. Енциклопедія освіти / [головний редактор В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Мартиненко С. М. Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності : дис... доктора пед. наук : 13.00.04 / Світлана Миколаївна Мартиненко. – К., 2009. – 476 с.
4. Новиков А. М. Методология научного исследования / А. М. Новиков. Д. А. Новиков. – М. : Либроком, 2009 – 280 с.
5. Самойленко Н. Б. Підготовка вчителів гуманітарних дисциплін до застосування методу проектів у професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. Б. Самойленко. – К., 2008. – 20 с.
6. Хомич Л. О. Цілісність психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя / Л. О. Хомич // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: Зб. наук. праць / За заг. ред. Н. Г. Ничкало. – Харків : НТУ «ХП», 2007. – 614 с. – С. 120–124.

Рецензенти: Мещанінов О. П., д.пед.н., професор;
Бабкова Н. М., к.пед.н., ст. викл.

© Єрмакова І. П., 2011

Дата надходження статті до редколегії 12.09.2011 р.